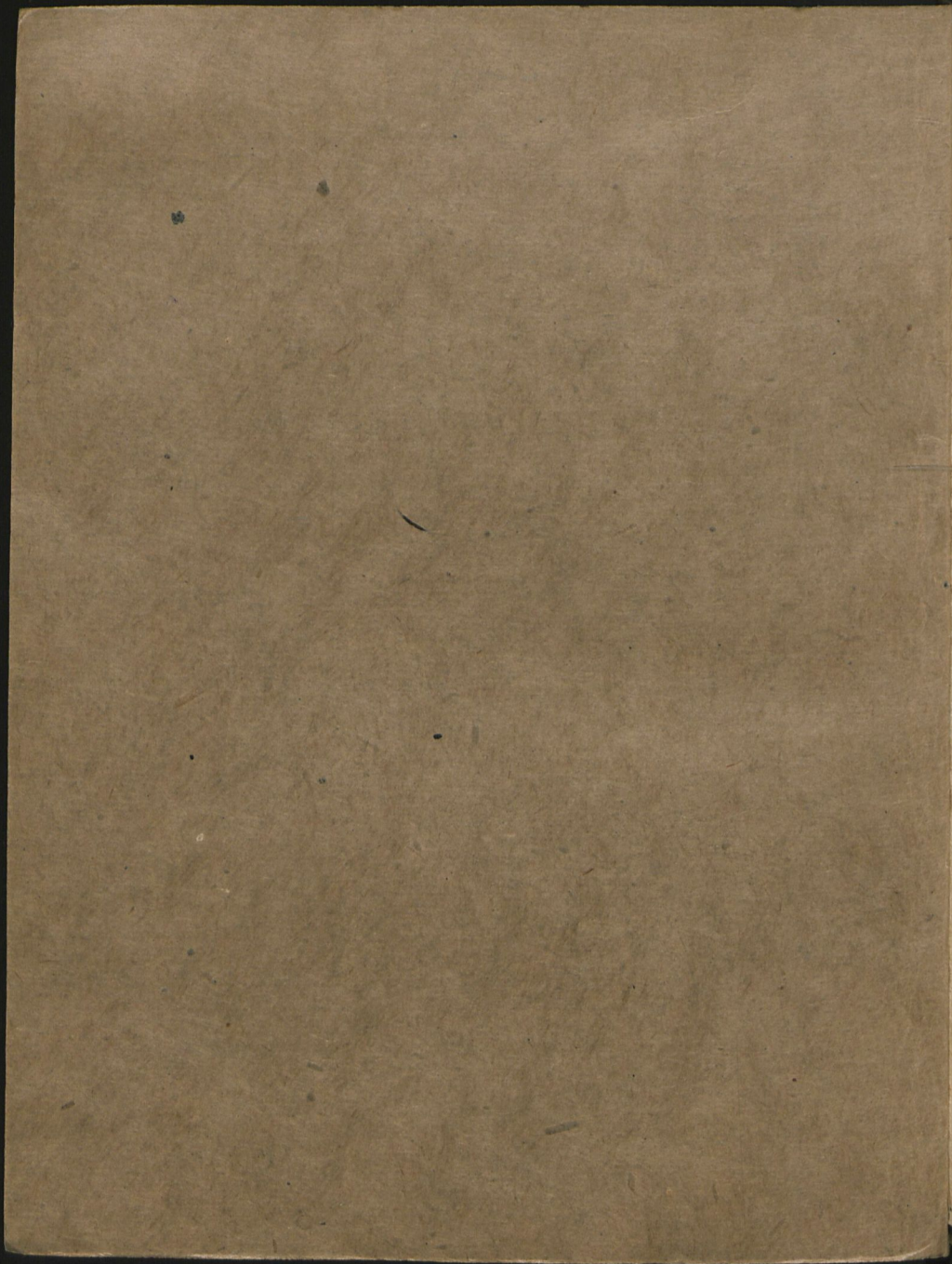

VK
1538

Vk
1538

DE
CVLTV LVCORVM ET NEMORVM
APVD VETERES.

Von der
Religion der alten Völker in Haynen und Wälsbern.

COMMENTATIO
VIRO

PLVRIMVM REVERENDO DOCTISSIMOQVE
M. DANIELI NEUMANNO

ANTEA SPITZKVNNSDORFFENSIYM PASTORI FIDELISSIMO
NVNC APVD HAYNEWALDENSES SACERDOTI

RITE VOCATO CONSTITVTQVE

IPSO DIE

QVO INGREDIEBATVR

NOVUM SVVM OFFICIYM.

A. P. C. N. CIO ID CC LXI. D. I. NOV.

QVI ERAT FESTVS SS. TRINITATI XXIV. SACER

AMICITIAE CAUSA OBLATA

A
FRIDERICO SAMVEL SCHNEIDERO

P. C. GYMN. ZITTAU. COLLEG. ET SOCIET. LIPS. ET ZITTAU. SODAL.

ZITTAVIAE
TYPIS IOANN. GOTTL. NICOLAI

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΩΝ ΔΕΥΤΕΡΩΝ ΚΟΡΙΝΘΙΩΝ
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ
ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΩΝ ΔΕΥΤΕΡΩΝ ΚΟΡΙΝΘΙΩΝ
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ
ΟΙΣ ΕΣΤΙΝ Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ
ΑΠΟ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΚΟΡΙΝΘΟΥ
ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ
ΑΠΟ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΚΟΡΙΝΘΟΥ

2 Corinth. VI, 17.

Τὰ παλαιὰ ἐπέρασαν, καὶ ὅτι ἔγνων

ὅλα καμνεία.

Exoptatissima tandem se offert occasio, TIBI VIR PLVRIMVM RE-
 VERENDE, DOCTISSIME, AMICORVM CHARISSIME, TIBI, in-
 quam, animi mei in TE propensionem, meumque officium
 pariter ac pietatem, etsi satis levi scripturae genere commonstrare. Per-
 illustris enim, ac antiquitate generis, propriisque meritis ipsi Regi Borussorum
 Potentissimo charus, Illique a Cubiculis Dominus SAMVEL FRIDE-
 RICVS DE CANITZ, Director officii Sehstensis, Dynasta in Haynewalde,
 Oderwitz, Spitzkunnnersdorff, Medniken, Bukfehnen et Mühlfeld etc. ad
 patrios TE devocat lares, ut ibi religionis nostrae sanctissimae doceas myste-
 ria. Quanta eam ob causam laetitia afficiantur Senex integerrimus, Pater
 Tuus, prisca fide uirtuteque conspicuus, Frater germanus, Vir honestus et
 probus, caeterique cognati et amici Tibi charissimi, facile mihi possum

imaginari. Ignosces ergo et mihi, si me illis addo Socium, sinceraque congratulatione observantiam erga Te meam praesenti elaboratione significo. Scio Te multum delectari ueterum monumentis, in eaque par meum est Tuo studium ac delictum. Pervagatus enim varia in campo, quem uocant literarium, satis amplo, nullibi generis humani inconstantiam atque lubricitatem magis licuit animaduertere, quam ubi de religione cultuque Dei agebatur. Praecipue uero admirabar uetustissimorum populorum consuetudinem fere uniuersalem, Deum in lucis memoribusque colendi. Idem adhuc pensum perscrutabar, cum mihi annuncaretur, Te propediem mutaturum esse Spitzkunnorsdorffensem dioecesin cum Haynewaldensi. Tum sic mecum reputo: idem ille pagus, sine dubio priscais temporibus nomen suum accepit a luco sacro, Germanis ut et Sorabis, qui diu has regiones Lusatorum tenuerunt, Hayn, dicto. Et si uero non penitus probauerim amici cuiusdam coniecturam, dicentis, se habuisse ante urbis nostrae incendium, codicem manuscriptum satis antiquum, ubi, quotiescunque mentio facta fuisset illius uestri pagi, semper scriptum fuisse Haynwald. Primum, pergebat amicus integerrimus, uitio peruerfae pronunciationis hanc scriptionem laborare autumabam: at cum saepius ipsissimis characteribus repeteretur, persuasum mihi fere habeo, huncce locum nomen accepisse ab Hayn et walen, wahlen s. wallen, quod est, proficisci. Nullus enim dubito, habuisse nostris in confiniis gentiles suos lucos. uariis consecratos diis. Vnde enim horum locorum nomina der Hahn, (melius diceretur der Hayn,) Ottenhayn, Lichtenhayn &c. unde, inquam, felicius possent deriuari, quam a delubris sacris ueterum Soraborum? Tamen in eo subdubitabam, quod satis constanter affirmare auderet, in eo ipso loco, quo nunc stat splendidissima arx, A GENEROSISSIMO TVO PATRONO, in semipiternam SVI SVORVMQVE memoriam exstructa, fuisse forte lucum sacrum, ein Hayn, quò certis, statisque temporibus, pro more eorum populorum, conuenissent religionis ergo, dahin die Heyden ein Wallfart gehabt hätten.

Non per omnia, fateor, hanc sententiam probo. Hoc tamen nulla prorsus caret probatione amplius, post doctissimorum uirorum elucubrationes in nostris quoque hisce regionibus, Sorabos per plurimos habuisse

isse lucos, ubi summa ueneratione rem sacram facere credebant. Colles, montes, nemora, sylvae, flumina, fontes, ipsa natura loci, gentem superstitionibus deditissimam uocabant, inuitabant. (*)

Rudera, quae adhuc in Superiori Lusatia uariis in locis uisuntur, ut in pago Oehna prope Budissam, ubi Flins colebatur, cuius etiam imago horribilis sane, Gorlicii in platea longa, auf der langen Gasse, conspicitur asseruata; ut in uico Weigsdorff, ubi nescio cuius dei habuerunt delubrum; ut in uariis pagis qui spectant inferiorem sic cognominatam Lasatiam, ubi ipse uidi partim indignabundus, partim laetabundus certissimas reliquias Sorabicae idolomaniae, spectacula ac monumenta, quae longissimum tempus delere haud potuit. Admodum Reuerendus Pastor, Dominus M. SCHMIDIVS, amicus noster communis, Vir doctissimus, antiquitatumque ut est studiosissimus ac experientissimus, mihi, cum ipsum aliquando amicitiae causa uisitarem, tales reliquias commonstrauit uisendas, in tribus colibus qui prope Melaune, Arnsdorff et Seyersdorff adhuc superfunt. Ipsa terrae uiscera, quae ab agricolis perarantur testimonia perhibent amplissima.

In uicinia Tua, ante paucos annos iuxta sylvam quandam effossa est parua imago deastri cuiusdam, ex indurato limo facta, quae adhuc rerum peritis admirationi est in Bibliotheca splendidissima SENATVS AMPLISSIMI ZITTAVIENSIS; ibique uaria multa huc pertinentia spectare licet, summa cum animi delectatione. Sepulcra, quae nonnunquam nostris temporibus deteguntur, idem confirmant. Sunt uero plerumque iisdem in locis

A 3

ubi

(*) *Conf. I. C. Blum de devdgoesßaen. Lips. 711. A. C. Eschenbach de consecrat. gentil. lucis, Jen. 686. D. Dresler de lucis religioni gentil. destinat. Lips. 720. F. G. Freytag de sacris gentil. in montibus, Lips. 719.*

ubi amoenissimae arbores umbram spargunt. Istiusmodi sepulcrum in no-
 stra uicinia paucis abhinc annis reperiatur ab agricolis, extrahebanturque
 exinde lanceae ferrum, duoque acinaces mirabili magnitudine ac
 bonitate, quos spectabilis quondam mercator huius urbis, certo pretio fu-
 os fecerat, antiquitatisque causa diligenter asseruabat. Prouoco ad urnas
 f. ollas sepulcrales, quarum magnus numerus in praedicta BIBLIOTHECA
 ZITTAVIENSI asseruantur, maximam partem in locis uicinis effossas. In-
 numerabilia Soraborum sepulcra conspiciuntur in pago Kosel, adiacentes-
 que syluae illis fere ubique repletae sunt, et illi quibus huius nationis idio-
 ma cognitum est, perhibent firmissimis rationibus innixi, ipsum pagum a
 sepultura accepisse nomen suum, ut Daubitz, qui non longe abest, a quer-
 cubus, quorum ibi magnus est prouentus, et quae, ut relatum legimus,
 a Sorabis sanctissimo cultu prosecutae fuerint. Sorabi enim, Slauorum
 gens, e remotissimis terris per Poloniam huc ueniens, hanc consuetudi-
 nem Deos in lucis colendi, partim secum adduxerat, partim ab Illingis, quae
 Sueuorum erat familia, quibus cum armis dimicabant, et quos tandem uel
 opprimebant, uel expellebant, didicerant, et posteris temporibus, cum
 a Saxonibus, imperatoribusque Christianis sub iugum mitterentur, uix ac
 ne uix quidem cogi poterant, ut lucos relinquerent suos, quibus adeo as-
 fueti erant, ut, si etiam illi destruerentur funditus, tamen ab illis iterum
 pro uiril restituerentur, quotiescunque illis occasio dabatur. In syluis ue-
 ro, aliisque nemorosis locis uel imprimis colebant Sorabi Deum FLINS, de
 quo supra, et qui maxime illorum erat numen praecipuum, qui superio-
 rem tenebant Lusatiam. A Lothario Saxone A. C. 1126. hoc idolum de-
 mum est sublatum penitusque destructum, quod iam antea Henricus V.
 A. C. 1103. feruore sancto comminuerant. ZYTTBER f. Suitybor, quod pi-
 netum sacrum innuit, syluam habebat prope Mersburgum a Brotuffo am-
 ple descriptam, cuius uestigia adhuc in-sylua ad Salam fluuium sita, conspi-
 ciuntur. Destrueretur enim ab Episcopo uenerabili Wigberto. Deae
 Marzanae, quae mortem significat, Poloni quidem praecipuos lucos con-
 fecrabant, ibique conueniebant ad rem sacram, cum feminis et paruulis:
 sunt tamen, qui idem fecisse Sorabos, contendunt. Non procul ab Alden-
 burgo stabat PRONE f. PROVE, dea agriculturae, cui ibidem lucus addictus
 erat, nemusque consecratum ab Episcopo Geroldo, laudabili ardore tan-
 dem

dem deuastatum. RADEGAST in sylua densissima colebatur, intacta et uenerabilis omnibus, praecipue Luteciis siue Lusatiae inhabitatoribus. PROVO, iustitiae deus, nulla tamen effigie expressus, in Wagria, in nemore quodam, inter uetustissimas arbores, sacrasque quercus, uenerabatur. Et ut reliqua idola taceam, eorumque lucos consecratos a Sorabis, Bohemiaeque uicinae cultoribus, probatae fidei uiri adducam uerba, qui sic dicit: Lucos habebant, eximias procerasque arbores in syluis singuli sacrosanctas, easque cultu patriae uenerabantur ita, ut uiolare eas ferro, iniuriae aliqua, nefas esset. Haec eorum pertinacia, et in lucis, montibus et delubris idolomania, durauit usque ad A. C. 1127. Praeterea notandum est, Prussos habuisse quondam Deum, Puscaetum nomine, quem sacris lucis, imprimis praesele credebant, quemque nulla imagine exprimi posse dicebant, quia spiritus esset inuisibilis. Redeo ad Sueuos, a quibus Ilingi, antecessores Soraborum, qui a Seneca in Medea dicuntur: NOBILES LVCIS HERCYNIIIS. Extenderant uero illi fines suos usque ad eum tractum, ubi nunc Gorlicium est situm. Ibi, si Aventino credimus, Hermioni VIII. Regi nationis suae, syluam consecrarunt, litaruntque manibus eius sanguine humano; quod quidem in dubio relinquimus, siquidem haec relatio tantum extat in germanica Auentini uersione, non item in latina. Insuper Auentinus, ut ut uir probus et diligens, non idem ille est, cui semper fides sit adhibenda. Sueui, ortum trahebant a Germanis, in eisque erant nobilissimi, ut et fortissimi, quod eorum facta probant, auctoresque fide dignissimi consentiunt. Hos secutos fuisse etiam in ipso religionis opere patres suos Germanos, quis est qui dubitet? Iam uero illi, sunt uerba Taciti, lucos et nemora consecrabant, deorumque nominibus appellabant secretum illud, quod sola reuerentia colunt. In insula quadam Oceani lucus erat consecratus Deae HERTHAE, qua terram intelligebant, quod ipsa uox germanica innuit; in finibus Cheruscorum habebant syluam Herculi s. ut alii uolunt Heermanno dicatam; et sacrum Batauorum nemus Baduhennae quis ignorat? Posthabitis enim sedibus iunctis, discreti ac diuersi colebant, ut locus et campus et nemus placebat; cumque demum saeculo V. et VI. a N. C. in Germania exstruerentur urbes et pagi, hi a campo, syluis, riuis, fontibus et montibus potissimum appellabantur. Ut breuis sim, libenter concesserim linguam maiorum nostrorum equidem fuisse longe

longe diuersissimam ab illa, qua Sorabi utebantur, hoc tamen exemplis compluribus haud aegre probauerim, multa Germanorum uocabula apud Sorabos remansisse, ut etiam nunc apud illos uidere licet et audire. Sed quorsum haec omnia? at euincam uocabulum *Hayn* una cum religione et ueneratione lucorum a Germanis transisse ad Sorabos, non uice uersa, ut quidam nugare uidentur. Germani enim multo ante, quam Sorabi, florere imperiis et rebus gestis. Cum uero pars eorum cogeretur terra ecedere, illamque relinquere irrumpentibus Slauorum cohortibus, factum est ut illi quoque partem religionis, cultusque deorum retinerent. Quid enim conuenientius erat eorum superstitioni? Templata exstructa non inueniebant, at satis erat, possidere lucos, quos iam antea Germanus religioni destinauerat. Memini, me auduisse in patria mea charissima Misnia, rusticos in pagis suis saepe hac formula uti *drunten im Hayne* (i. e. *im Hayne*.) Perquisiui saepius, ubinam esset ille *Hayn*? et plerumque erat infimus locus pagique angulus remotissimus. Cum uero ibidem nullas plane animaduertentem arbores, iterum illos interrogauit, qua ratione dicerent *im Hayne*, cum istud uocabulum sylvam quandam innueret? Responderunt quidam e senibus, se auduisse a patribus suis, olim ibi fuisse arborum tractus densissimos, qui uero successu temporis iussu nobilium fuissent excisi. Statim mihi antiquissimam Germaniae faciem ante oculos posui, quod inter alios ad satietatem usque explicare mihi uisus est *SEBASTIANVS Mann im kurzen Entwurf der Stadt Hayn in Meissen. 4. Dresden 1663.* Germani Gallis erant uicinitate coniunctissimi. Nihil igitur obstat quin credam, Germanos quoque partem religionis ab illis accepisse. Ut enim fieri solet, sacra aliarum gentium primum oculis curiosorum attrahunt. Equis non credit Germanos obtupuisse, quotiescunque illis occasio daretur sacris eorum interesse aut uenerandum chorum Druidum aspicere? Non adeo obtuserant pectore; capiebantur ergo, et imitabantur uisa. Quod Draydes Gallorum attinet, eorumque religionem, ut ita dicam, quernam, et si quis plura desiderat, adeat si placet Iulium Caesarem, Plinium, Strabonem, Diodorum Siculum aliosque, et reperiet omnes in eo conuenire, quercum, (quam sua lingua *Deru* uocare solebant non ergo a Graecorum *Δεϋς*) tanto in honore habuisse ut nulla sacra sine illa fronde conficerent. At unde hunc morem didicerint, altioris est indaginis.

Sunt

Sunt qui eum Romanis, sunt qui Graecis debere credunt. Neutorum placet sententia, sed isti mihi rem acu tetigisse semper sunt uisi, qui ab ipsis Hebraeis illum deducunt. Galli enim et Germani, cum essent fratres, uetustissimis gentibus sunt annumerandi, nec ulla unquam uera amicitia inter illos et Romanos fuit; unde difficulter adducimur in eam sententiam, quod maiores nostri primis temporibus rationem colendi Deum tunc demum acceperint ab illis, quibus insensissimi hostes essent. Quidni ab Hebraeis quorum fama per uniuersum orbem terrarum erat celebratissima praecipue quod punctum religionis attingebat. Placet interim ad Romanos descendere, in eisque perquirere num etiam pari ratione coluerint lucos? Ante omnia uero uocabuli ratio est habenda. Quod Iohannes Scoppa Collect. L. I. C. XVIII. Luci etymon e Syriaca s. Aramaea lingua deducere studeat, a Luca nempe, quod Seniore[m] significaret, ridiculum profecto est: Audacter equidem progreditur, more procacium Grammaticorum, et dicit: Propria definitione lucum esse Senatorum curiam, templum, collegium, fretus Virgilio uersu Aeneid L. VII.

Templum augustum centum subline columnis

Horrendum syluis et religione parentum.

Satis mihi dixisse uideor, si consulo MARTINII, euoluere Lexicon philologicum, ubi expressis uerbis in uoce, Lucus, Lucam pro sene, inquit, in Syriaca lingua non inuenitur. Transeat igitur haec sententia cum eorum quoque ineptiis, quae tamen aliquo modo possent tolerari, qui illud nomen Graecae originis esse existimant, deducendo illud a *λοχος*, unde *λοχια*, et *λοχιαδες αἱ ὕλας*. Quid multis uerbis opus est? Lucus uenit a lucendo. Quamuis enim in lucis densitate ramorum lux coeli excluderetur ut nempe secretum loci, et horror umbrae fidem faceret praesentis numinis, ut Seneca loquitur Epistol. XLVIII. Attamen arbores illae sacro igne collustrabantur APPENSIS LUCERNIS. Hinc celebrat PRUDENTIUS arborem uitatam fumificis lucernis. Quid Critici de distinctione inter lucum, nemus saltum et syluam dicant, huc non pertinet nec est nostri instituti.

B

Satis

Satis est si scimus lucum Romanorum plerumque fuisse apud locum consitum densissimis arboribus ubi conueniebant ad sacra procuranda. Et ut arctius me conhibeam, indicabo tantum, in ipsa urbe quam plurimos extitisse lucos, nec longius eam indagabo sententiam, qua is extremae impietatis coarguebatur, qui in uilla sua non habebat lucum, quod Wowerius in Libro de Vmbra declarauit; et Plutarchus multos circa Romam refert lucos Quaeest. LXXXVII. Ipsius urbis tantum celebratissimos nominatim enumerabo de quo amplius Onuphr. Panuinius in Reipubl. Roman. Comment. In regione IV. commemorat Lucum querquetularium, Memphitis, Iouis Viminei etc. In regione IX. Lucum Petulinum maiorem, Lucum Victoriae, Lucinae etc. in regione XI. Lucum Semelis, Saturni etc. in reg. XIII. Lucum Laurentinum, Platanorum, Loreti minoris et maioris etc. Sed quid opus est pluribus uerbis, cum antiquitatum scriptores fere omnes perhibeant plus quam XXX. Romae fuisse lucos. Hinc Lucaria s. dies festae in quibus sacra peragebant in lucis consecratis; hinc Lucuci, custodes lucorum. Confirmat etiam LIPSIVS, inter tecta et domos inclusas aliquando syluas, et intermixtas ueras fuisse aues docet L. II. Admirand. Quo referendus est locus HORATII L. III. Carm. Od. X.

Audis quo strepitu ianua, quo nemus

Inter pulcra situm tecta remugiat

Ventis?

Et uersus TIBULLI L. III. Eleg. III.

Et nemora in domibus sacros imitantia lucos.

At enim uero, quoniam haec luxuriam magis redoleat Romanorum quam eorum religionem sciens ista praeterea. Id unum addo quod Cato in L. de R. R. referat modum consecrandi lucum. „ Porco, inquit „ optimus ille pater familias, piaculo facito. Sic uerba concipito: Si „ Deus si Dea es, quoniam illud sacrum est, ut tibi ius fiet porco piaculo „ facere

„ facere, illiusce sacri coërcendi ergo. Harum ce rerum ergo siue ego,
„ siue quis iussu meo fecerit, ut id recte factum fiet, eius rei ergo te hoc
„ porco piaculo immolando bonas preces precor ubi fies uolens propitius
„ mihi domo familiaeque meae liberisque meis. Harum ce rerum ergo
„ macte hoc porco piaculo immolando esto.

His finitis, oritur Quaestio: Vndenam haec omnia acceperint Romani? Facilis est responsio cui nota est Romanorum cum Graeciae populis coniunctio. Quid illi de lucis fenserint, nobis nunc erit dispiciendum, antequam ad ipsissimum fontem huius cultus deueniamus. Lucus Aesculapii apud Epidaurios scriptoribus satis celebratur, quem nemo debebat ingredi sub poena mortis. Si qui religionis causa aduenirent, quod plerumque ab iis fiebat, qui morbo quodam laborabant, e longinquo stantibus dei referebatur responsum. Lucis Nemaeeis, porticu Cotyos, nemore Cereati, oraculo Dodonaeo quid unquam in Graecia illustrius? Haec omnia delubra in nemoribus et plerumque quernis posita erant. Praecipue stabat iuxta Dodonaeum oraculum annosa quercus, Ioui sacra, ex qua uaticinabantur duae columbae, quas fatidicas credebant esse Sibyllas. Quid diutius moror? Eadem lucorum fuit religio Graecorum, quae aliarum gentium. Nullum plane est dubium, quin haec omnia Graeci didicerint ab Hebraeis, de quibus ultimo loco dicendum erit. Nam quod se Graeci *ἀπόλογες* uocitauerint, perhibuerintque omnia excogitasse nec ab aliis quicquam didicisse, fastui illius gentis facile condonandum existimo, cum uiderent eorum potentiam prae reliquis terrae populis esse late patentem. Videmus id ipsum nostris temporibus, ubi saepe disceptationes grauissimae oriuntur ob huius uel illius artis inuentionem, quam sibi arrogat hi uel illi. Riform tenent sapientiores, qui commune artificum uinculum noscunt, et intelligunt qua cognatione haec omnia inter se contineantur. Persuasum enim satis habeo sapientes Graeciae uel ab Hebraeis, uel ab aliis quibuscunque populis, parum enim refert, accepisse consuetudinem Deum in lucis consecratis colendi. Nullus moueor Graecorum sophismatibus, quae pueriliem certe dicacitatem sapiunt, ubi saepius detorquent uocabula, ut modo Graecae originis esse uideantur.

Quis enim aequo animo feret e. g. si illi fatis strenue perhibeant *Ιεροσολυμα* descendere *ἀπο της συλης των ιερων*? Quid non sunt ausi detorquendo audacissime sanctissimum nomen Iehouae ut cultum Bacchi sui instaurarent, quem facta mutatione literarum nominabant *Ιαω, Ιεω, Ιαβε, Ιαε, Ιε*, de quo tamen ipse Diodorus Siculus: *παρα δε τοις Ιεδαοις Μωσην τον Ιαω επικαλεμενον θεον προσποιησαι τες νομεις διδοναι*. Nullius gentis linguae pepercerunt. Arabum deum Du-shara uertunt *θευσαρην*, idque dictum esse perhibebant quasi *θεος Αρης* quod tamen falsissimum. Hinc Clemens Alexandrinus non immerito Graecos uocat latrones et fures, qui a Prophetis Hebraeis partes ueritatis fumsissent (*μερη της αληθειας*) et sibi tanquam propria attribuisse dogmata. Tertullianus non inconcinne ait: Quis Sophistarum qui non de Prophetarum fonte potauerit? Minutius, Lactantius, Theodoretus, Iustinus, Tatianus uel imprimis, Eusebius, Augustinus alique id idem unanimi consensu confitentur.

Hinc eruditissimi uiri eo laborauerunt ut rapinas Graecorum detegerent. Fecit id Theodulus referente Gennadio, qui iam circa annum Christi 580. uixit commentatione quadam pererudita, qua fabulas poëticas fere omnes ad ueritatis normam perpendit. Secutus est Thomas de Walleis, libro cui titulus: Concordia inter sacram scripturam et fabulas poëticas pia moralifatione. Ridiculus sane libri titulus, at non ridicula materies. Farinator quidam librum conscripsit sub nomine: Lumen animae: in eoque totus est ut Platonis, Aristotelis, Galeni, aliorumque sententias cum diuina ueritate comparet. Simile quid fecerunt BESSARION, PICVS MIRANDVLANVS, MARSILIVS FIGINVS, MVTIVS PANSZA, alii. Instar omnium uero est A. STEVCHVS EYGVBLINVS in libro rarissimo, cuius exemplar ex Biblioth. beati Gerlachi, Gymnas. nostri quondam Direct. meritissimi, Praeceptoris mei nunquam sine summa ueneratione cognominandi, mihi felici omine obtigit, de perenni Philosophia, cuius lectione quondam celebris ac perucicax Atheus Petrus Rufus ad meliorem frugem redüt. Longe rariorem etsi minus accuratiorem amicus mihi quondam communi-
cavit libellum Venetiis impressum, cui in fronte titulus: Simia Dei dia-
bolus

bolus, ubi auctor satis pie eandem materiam pertractauit. Plura qui desiderat adeat Ph. Mornaeum, Grotium et Sam. Bochartum.

His omnibus perlectis nemo amplius dubitabit quin Graecia plurima debeat in religione Hebraeis. Ergo et cultum lucorum. Peruenimus usque ad fontem, ut dixi superius, cultus lucorum. Non pugnabimus cum illis qui ad multo uetustiores gentes prouocant, non abnegantes eorum existentiam, sed de quibus apud omnes fere autores altum silentium. Longe aliter seres habet cum Hebraeis; illi nobis satis ample describuntur in sacra scriptura. Antequam rex Israelitarum iussa a Deo acciperet templum exaedificandi Hierosolymis, Iudaei sacra faciebant ubicunque placebat. Nec obstabat arca foederis, sed prolubitu eligebant lucos, densissimasque syluas, quoniam illis tales loci aptissimi uidebantur, Deum in solitudine colendi. Nec cultus iste primis temporibus deo displicebat, dummodo fiebat sine omni superstitione, quod etiam factum fuisse credimus.

Non errauero si crediderim hunc modum Israelitas naturae duce sibi excogitasse. Quis enim locus aptior esse posset pietati, quam ille qui est remotissimus ab omni strepitu? An non et illi, qui quod sperant, non habent, ueniunt inter densas fagos, ibique syluis et montibus soli sua carmina dicunt? Abrahamo obuiam ueniebat Deus sub quercu in agro Schecemitano, ubi tum altare exstruebatur, Genes. XII. Quid innocentius esse poterat, quam istum deuenerari locum quem deus sua praesentia dignatus esset? Quanto grauior postea erat error, cum posterius e. g. locum in quercubus Mamre (der Hayn Mamre) superstitiose uenerarentur, ita ut Iosephus, illum ad sua usque tempora a uariis populis summa religione cultum, certisque anni temporibus uisitatum fuisse, cui adstipulantur Isidorus Sozomenus, Hieronymus, alique.

At nemo reprehendet Abrahamum quod plantauerit in Bersaba arborum congeriem. (לְחַם דְּבַדְרָאן פֻּרְתֵיאוֹן) Ipsi interim Hebraei quorum animus pronus atque paratus erat ad malum, ibi, ubi maiores antea exercuerant pietatem sinceram, erigebant ethnicorum simulacra, falforumque deorum, a quo ne quidem abstinuit rex alioquin sapientissimus Salomon. Quare non sine summa animi commotione relatum legimus, Israelitas semper in peius irruisse, etsi docti essent in ueritate ipsa; ab eoque turpiter defecisse, a quo ab antiquo nutriti et electi fuissent. In lucis non solum colebant alienos deos, sed etiam arte conficiebant tales lucos, quos non inepte portatiles uocare possemus, et quos adeo in ipso templo Hierosolymitano per multos inueniebat pius Rex Israelitarum Ioas, qui eos destrui ac igne deleri iubebat. Reliqui interim gentes eundem modum seruabant. An Aegyptii illud ab Hebraeis primum didicerint, an contra, intactum relinquo, nec multum refert. Id saltem adeo uerum est ut nemo dubitet Curtii relationem esse uerissimam, Aegyptios diis Lucos consecrassse cum describit Iouis Ammonis lucum L. IV. Cap. VII. Scimus etiam ex Kircheri Oedip, eundem populum habuisse iuncosum lucum, in quo Beelsephon constitutus fuerat, aliosque lucos locosque frondosos in diuersis locis, ut Heliopoli, Canopi, Sai, al. b. que. At quid inde concludimus? Ab Hebraeis sine omni dubio omnes reliquos terrae populos successu temporis longissimo accepisse consuetudinem Diis consecrandi Lucos. Hinc Graecorum, hinc Romanorum, hinc Gallorum et Germanorum, hinc Sueuorum, Ilingorum denique et Slaouum et Soraborum mos et consuetudo, qui ultimi nobis praecipue sunt commemorandi, cum eam regionem quam nunc incolimus longe late ue et fatis diu sub suo tenuerunt imperio. Tantum ualuit pruritus imitandi apud uniuersos fere populos, et profecte mirum est, quod homines sibi non semper imponant bona quaeuis ad imitandum. Vt ut enim maiores nostri plura habuerint, quae imitatione essent dignissima, attamen etiam in multis misere fallebantur. Hinc quotiescunque nobis exempla ueterum proponimus, talia sunt assumenda, quae pietatem augent, uirtutem promouent; cetera aut nihili sunt facienda aut paruipendenda. Peccant in eo saepius qui nimii sunt antiquitatis cultores, ut enim in opere religionis illi proderent pernicacem impietatem, sic alii in eo quod mores respicit indica-

dicarent ridiculam sane obseruantiam. Equis enim sapientior sine risu eo adiget Philosophiae cultorem, ut utrumque latus contegat palliolo squallido, inepto sane nostris moribus uestitus genere, si quotidie deberet gestari, eam ob causam, quia ueteres illo essent usi? (*) Cur non illi ridiculae antiquitatis amatores quoque suadent, imo edicto praecipiant seuerissimo, si fieri posset, ut etiam Philosophi sinant excrescere barbam ad eam usque prolixitatem, qua quondam in honore erat summo? Nihil fere est quod mutationi non sit obnoxium, et multa quoque sunt, quae saluis bonis moribus mutari possunt imo et debent, pro ratione temporum. Imitemur bona quaeuis ac necessaria, detestemur mala, et relinquamus dubia, in dubio, bene memores dicti Horatiani quod nihil sit ab omni parte beatum.

Tuum Haynewalde, VIR PLVRIMVM VENERANDE, DOCTISSIMEQUE, cui nunc praeficeris SACERDOS DIGNISSIMVS, nominatenus saltim spirat summam antiquitatem, et ipsa natura coaptauit locum pietati, secessui et studio. Aggredere nunc opus Domini, in ipso loco natiuitatis Tuae, iussu Dei T. O. M. permissu Perillufris ac generosissimi Domini Collatoris, uoto Tuorum. Nihil noui suscipis, sed iam plures tuam pietatem uitae, et dexteritatem doctrinae experti sunt, experientur et breui Haynewaldenses. Deus Tibi largiatur uires necessarias, ad ea perficienda, quae in honorem sui peragenda suscepisti. Nec Te deterreat officii Tui grauitas, a cultura elegantiorum literarum; sed quid timeo? nunquam Te deterruit, nec unquam certe deterrebit. O! quam dulce Tibi erit patriae solum! Video Te iam animo meo pro rostris sacris stantem, ibique

(*) Conferat. *Programma eruditissimum Viri celeberrimi Milleri Rect. de pallio philosophico, Vm 1761.* worzu das Manteltragen in den heutigen Schulen Gelegenheit gegeben hat. S. Erlang. Gel. Anmerk. 1761. XL. St. p. 319.

17. 1538 PA

que de sanctissimis rebus uerba facientem. Conspicio Te in con-
uentu et confessu sanguine coniunctissimorum; Deprehendo Te in mu-
seo musis litantem. Miraberis forte imaginationis meae uim, et cessabit
omnis admiratio, sibi Tibi placet considerare, quanto officio Te semper
coluerim, quanto ardore exoptauerim olim Tecum in uicinia - - -

Sed transeant et ista omnia, modo nunquam, quod certissime spe-
ro, Tua erga me transeat amicitia. Viue diu felix, meique semper me-
mor. Scribebam Zittauiae.

*Zittavia antiq
qua*

Sebe

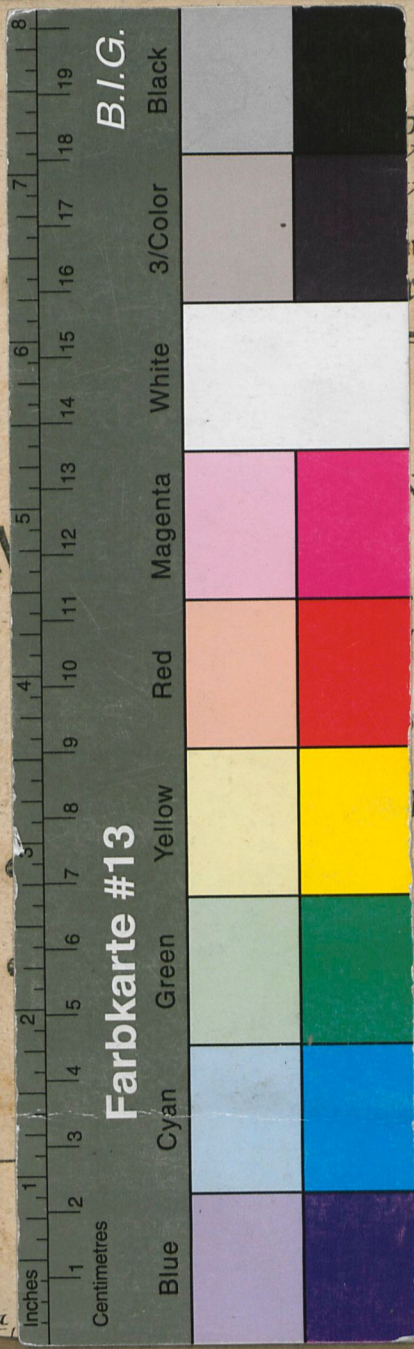
VD18

ULB Halle
007 490 739

3

B.I.G.

Farbkarte #13

Vk
1538

DE
M ET NEMORVM
ETERES.

in der
in Haynen und Wälbern

NTATIO
RO
DO DOCTISSIMOQVE
NEUMANNNO

ENSIVM PASTORI FIDELISSIMO
ALDENSES SACERDOTI

CONSTITVTQVE

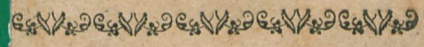
DIE

EDIEBATVR

M OFFICIVM.

CC LXI. D. I. NOV.
TRINITATI XXIV. SACER

AVSA OBLATA

A

VEL SCHNEIDERO

SOCIET. LIPS. ET ZITTAV. SODAL.

VIAE

OTTL. NICOLAI

2177

